

што багата, лёгка живе’, *вылежвацца як пан* ‘пра чалавека, што адпачывае, нічога не робіць’, *ласы як пан на каўбасы* ‘пра чалавека, які да нечага вельмі ахвочы’.

3. Рэлігійныя персанажы. Пры выражэнні станоўчых або адмоўных адносін да рэлігіі праз характарыстыку якасці жыцця амаль заўсёды ўжываецца вобраз *Бога*: *бяспечны як у Бога за плячыма (дзвярыма)* ‘пра бесклапотнага чалавека, які живе заможна і ў поўнай бяспецы’, *жыць (сядзець) як у Бога за пазухай* ‘пра спакойнае, ціхае жыццё, без асаблівых клопатаў і трывог’, *жыць як у Бога ў вусе* ‘пра спакойнае, ціхае жыццё’, *сядзець як у Бога не прыняты* ‘пра разгубленага, забедавалага, што не трапіў у рай’, *глухі як бог* ‘пра чалавека, да якога колькі ні звяртайся, а адказу не пачуеш’, *Бога прасіць што рэшатам ваду насіць* ‘пра бяссэнсавасць пасіўнага спадзявання на Бога, удачу’.

Часам пры параўнанні выкарыстоўваюцца вобразы святых, Багародзіцы і інш.: *набожны як святога Юр’я конь: ён да касцёла, а ён да кабылы* ‘пра зусім не набожнага чалавека’, *камандаваць як Ілля хмарамі* ‘пра чалавека, які любіць камандаваць, грозна распараджацца’, *сядзець як Багародзіца* ‘пра кагосьці, хто сядзіць склаўшы рукі’.

4. Міфалагічныя, фальклорныя персанажы. Адметным для беларускага светапогляду з’яўляецца тое, што героі фальклорных твораў ці міфалогіі пераважна дапамагаюць стварыць адмоўную характарыстыку знешняга выгляду (*глядзець ваўкалакам* ‘пра нейчы злосны, насуплены, варожы пагляд’, *страшная як ведзьма* ‘пра жанчыну з непрывабнай, неахайнай знешнасцю’, *як кікімара балотная* ‘пра неахайную, дрэнна апранутую, непрывабную жанчыну’, *хадзіць як русалка* ‘пра непрычасаную жанчыну’), паводзін ці маральных якасцей (*мае смак бы да конай ваўкалак* ‘пра чалавека, якога цягне да нечага шкоднага’, *хадзіць як ведзьма на Купальскага Івана* ‘пра жанчыну, што стараецца зрабіць нешта шкоднае, нядобрае’, *насіцца як чорт з лялькаю* ‘пра чалавека, які надта носіцца з нейкім клопатам, дакучае іншым’, *скурчыцца як чорт пад крыжам* ‘пра чалавека, які нечага баіцца’, *сказаў як нячысцік плюнуў* ‘пра слова благое, злое, блюзнерскае’, *перанімаць як заморская кікімара* ‘пра чалавека, што безразважліва кагосьці капіруе’, *гойдацца бы русалка на вярбе* ‘пра кагосьці, хто не пасядзіць роўна, калышацца, гойдаецца’).

Заклучэнне. Культуралагічная каштоўнасць беларускіх народных параўнанняў выяўляецца як праз цэласны змест і прагматыку ідыём, так і праз нацыянальна маркіраваныя кампаненты ўстойлівых кампаратываў. Да такіх кампанентаў адносяцца назвы прылад працы, прыродных стыхій, звычайў і святаў, найменні пабудов, абутку або адзення, міфалагічных і фальклорных, рэлігійных персанажаў, а таксама анамастычныя адзінкі.

1. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1. – 672 с.; Т. 2. – 704 с.

2. Маслова, В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.

3. Слоўнік беларускіх народных параўнанняў / уклад. Т.В. Валодзіна, Л.М. Салавей. – Мінск: Беларуская навука, 2011. – 482 с.

ВЫТВОРНЫЯ ЎЛАСНЫЯ АСАБОВЫЯ ІМЁНЫ Ў ПАРЭМІЯЛАГІЧНЫХ АДЗІНКАХ: СТРУКТУРА, ФУНКЦЫЯНАВАННЕ

Мураўёва І.А.,

выпускніца ВДУ імя П.М. Маішэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – Семянькова Г.К., канд. філал. навук, дацэнт

У склад у парэміялагічных адзінках (далей – ПА) нярэдка ўваходзяць ўласныя асабовыя імёны (далей – УАІ) у поўнай, размоўна-бытавой ці іншай форме. Выбар імені і яго формы часам прадыхтаваны тэмай ці рыфмай ПА (*На Беларусі ўсе Марусі; Багаты Цімошка: сабака ды кошка*) або асаблівасцямі моўнай сістэмы (*Разумны, як Гаўрыла з Полацку; Міллян рэпу жрэ, Андрэй каноплі трэ; 3 богам, Хадоська, калі людзі трапляюцца*). *Аktуальнасць* нашага даследавання ў тым, што вывучэнне такіх ПА дазволіць больш глыбока пазнаць светапогляд беларусаў, яго сувязь з навакольным асяроддзем.

Мэта артыкула – выяўленне асаблівасцяў структуры і функцыянавання вытворных уласных асабовых імён у беларускіх ПА.

Матэрыял і метады. Матэрыялам паслужыла картатэка, сабраная аўтарам з адпаведных слоўнікаў [1–2]. Выкарыстаны апісальны метада даследавання.

Вынікі і абмеркаванне. Побач з поўнымі і размоўна-бытавымі формамі, якія маюць нейтральнае значэнне, у ПА шырока выкарыстоўваюцца УАІ з памяншальна-ласкавымі і павелічальнымі суфіксамі. Генетычна гэта эмацыянальна-ацэначныя формы, многія з якіх ужываюцца як нейтральныя размоўна-бытавыя імёны

Пры ўтварэнні форм імён адны фарманты з’яўляюцца малапрадуктыўнымі, другія – больш ужывальнымі. У прааналізаваных намі ПА найбольш прадуктыўным з’яўляецца **суфікс -к-**. Ніжэй разгледзім асобныя прыклады.

Імя *Кацярынка*, якое ўтварылася ад асновы *Кацярын* – пры дапамозе суфікса **-к-**, ужываецца ў наступнай ПА: *Я за свайго Кузьму і дзесяць вазьму, а ты сваю Кацярынку вазі на рынку.*

Несцерка – ад асновы поўнага імені Несцер: *А-а-а, малое, пакуль будзе другое, а-а-а, Несцерка, пакуль будзе шэсцерка.*

Саўка – ад асновы Сав-: *Атаўка – сёну прыбаўка, ды не мог скасіць яе Саўка; Хіцер Зміцер, але (ды) і Саўка не дурань (не дурны); Што будзе, тое (то) будзе, <а> Саўка на куце не будзе; На воўка памоўка, а Саўка авечкі крадзе.*

Сенька – ад асновы Сень-: *Па Сеньку <і> шапка.*

Юрка – ад асновы Юр-: *Калі не шанцуе, і Юрка не танцуе; Аднаго Юрку ўпусцілі, ды ўся хата заюрылася.*

Янка – ад асновы Ян-: *Янка ківае на Петруся, а Пятрусь на Янку; Янка зрабіў – Янка і сцерабіў; У лесе сыр-бор гарыць, а Янка давай навіну гаварыць; І падрас і вырас Янучок, а Янкам не стаў. Была выяўлена і поўная форма гэтага імені – Іван: Іван ківае на Пятра <а Пётр на Івана>; Беднаму (няшчаснаму) Івану няма нідзе талану; Ідзе Іван вельмі п’ян, за ім Якаў паўзе ракам – той не п’ян.*

Як відаць з прыкладаў, большасць імён у прыведзеных вышэй ПА ўжываецца толькі ў памяншальна-ласкавай форме (выключэннем з’яўляюцца: *Янка – Ян – Іван; Хімка – Хомка – Фама; Параска – Парася; Кацярынка – Кацярына*). Як відаць з прыкладаў, суфікс **-к-** мае памяншальна-ласкавае адценне.

Як вядома, **суфікс -ок-** з’яўляецца прадуктыўным у сучаснай беларускай літаратурнай мове пры ўтварэнні назоўнікаў мужчынскага роду. У сабраным жа намі матэрыяле ён малапрадуктыўны: усяго ў трох прыказках ужыта імя **Пятрок**, якое мае названы суфікс: *Прыйшоў Пятрок – апаў лісток; прыйшоў Ілля – апала два; Прыйшоў Пятрок – апаў лісток, прыйшоў Ілля – апала два, прыйшла прачыстая – ўвесь лес ачысціла; Прыйшоў Пятрок – апаў лісток, прыйшоў Ілля – апала два, а там і восень – вось і я.* Акрамя размоўна-бытавой, зафіксавана поўная форма імені – **Пётр**: *Чакай, баба, Пятра – будзем сыр есці; Чакай (баба) Пятра – сыр (сыру) з’ясі; Чакай, цётка, Пятра – будзеш сыр есці; Пачынай касіць не з Пятра, а калі вырасце трава.*

Суфікс -ец-, як вядома, утварае памяншальна-ласкавыя назоўнікі мужчынскага роду і з’яўляецца малапрадуктыўным: намі адзначаны адзін прыклад з гэтым суфіксам – *Прыйшлося Івану к аднаму канцу.*

Суфіксы -ус-, -ас- з’яўляюцца варыянтамі суфікса **сь-** за кошт уключэння галоснага ўтваральнай асновы. Гэта малапрадуктыўныя суфіксы. Ён сустракаецца ў форме імені **Маруся**, утворанай ад асновы Мар-: *На Беларусі ўсе Марусі.* У ПА імя **Маруся** ўжываецца толькі ў размоўна-бытавой форме.

Зычны элемент **-л-** выяўлены намі ў **суфіксе -уль-**: *Любіў Ганулю, а атрымаў дулю.*

Суфікс -дз- сустракаецца ў імені **Гандзя**, утвораным ад асновы Ган-: *Пайшла Гандзя жыта жаць, ды забыла серп узяць; серп узяла – хлеб забыла, так Гандзя і дома была.*

Заклучэнне. Такім чынам, усе прааналізаваныя намі вышэй выпадкі выкарыстання эмацыянальна-ацэначных форм уласных асабовых імён, па сутнасці, з’яўляюцца матываванымі: у ПА такія формы ўжываюцца, каб падкрэсліць характэрную рысу ці грамадскае становішча асобы.

Да прадуктыўных адносяцца суфіксы, пры дапамозе якіх у сучаснай мове ўтвараюцца новыя словы. У нашым выпадку гэта суфікс **-к-**: зафіксавана 12 мужчынскіх і жаночых імён з гэтым суфіксам. Суфіксы **-ок-, -ец-, -ют-, -ус-, -ас-, -дз-** малапрадуктыўныя ў беларускай анамалістыцы, яны рэдка ўтвараюць новыя імёны: намі зафіксавана па 1-2 імені на кожны суфікс.

У прыказках і прымаўках, у склад якіх уваходзяць вытворныя УАІ, намі было зафіксавана 4 імені, якія ўжываюцца як ў поўнай, так і ў размоўна-бытавой форме (**Іван** – Ян, Янка, Іванец; **Кацярына** – Кацярынка; **Пётр** – Пятрок; **Фама** – Хімка, Хомка). Толькі ў размоўна-бытавой форме было зафіксавана 13 імён (**Несцерка**, **Анюта**, **Гануля** – Гандзя, **Маруся** – Мар’я, **Парася** – Параска, **Саўка**, **Сенька**, **Федзька**, **Хадоська**, **Цімошка**, **Юрка**, **Якімка**, **Яська**).

1. Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі / Склад. М.Я. Рапановіч. – Мінск: Вышэйшая школа, 1958. – 328 с.
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / Склад. Ф.М. Янкоўскі; Прадм. Д.Я. Бугаёва. – Мінск: Бел. навука, 2004. – 494 с.

МАСТАЦКАЕ АДЛЮСТРАВАННЕ АСОБЫ І ДЗЕЙНАСЦІ ЕЎФРАСІННІ ПОЛАЦКАЙ У РАМАНЕ “СПАКУСА” Т. БОНДАР

Налётава Н.М.,

*аспірант ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Бароўка В.Ю., доктар філал. навук, прафесар*

Мастацкае адлюстраванне айчыннымі пісьменнікамі XX – пачатку XXI стагоддзя (В. Іпатавай, А. Асіпенкам, Т. Бондар, У. Арловым, В. Коўтун, В. Зуёнкам, Д. Бічэль-Загнетавай, А. Лойкам і інш.) асобы і дзейнасці асветніцы, гуманісткі, ігуменні, падзвіжніцы, міратворцы і ўплывовага грамадскага дзеяча XII стагоддзя Еўфрасінні Полацкай дае магчымасць сучасніку азнаёміцца з духоўным жыццём нашых далёкіх продкаў, шляхамі іх асобнага і грамадскага самавызначэння і, несумненна, высокім узроўнем развіцця культуры. Гэта адыгрывае важную ролю ў выхаванні патрыятычных пачуццяў суайчыннікаў, развіцці іх гістарычнай памяці ва ўмовах распаўсюджанага нацыянальнага нігілізму.

Мэта артыкула – прааналізаваць вобраз вядомай асветніцы XII стагоддзя Еўфрасінні Полацкай у рамане “Спакуса” (1989) беларускай пісьменніцы Т. Бондар.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання выступілі “Аповесць жыцця і смерці святой і блажэннай і найпадобнейшай Еўфрасінні ...” і раман “Спакуса” Т. Бондар. Метады: апісальна-аналітычны, параўнальны.

Вынікі і іх абмеркаванне. Мастацкае адлюстраванне жыццёвага шляху і дзейнасці Еўфрасінні Полацкай у рамане “Спакуса” Т. Бондар падначальвалася мэце пераасэнсавання зробленае ёй, адной з перадавых асоб свайго часу, а таксама падкрэсліваць важную ролю Еўфрасінні Полацкай у развіцці нацыянальнай культуры. Па сутнасці, гэта адна са спроб (раней былі апублікаваны аповесць “Прадыслава” В. Іпатавай, раман “Святыя грэшнікі” А. Асіпенкі) праз мастацкае слова данесці да чытача духоўныя пошукі святой, цвёрдзіць думку пра гуманістычную і асветніцкую скіраванасць яе дзейнасці.

Заўважым, што асноўнай крыніцай для напісання згаданага твора, як і іншых аналагічных твораў-жыццяпісаў нашай славаўтай зямлячкі, была створаная невядомым аўтарам “Аповесць жыцця і смерці святой і блажэннай і найпадобнейшай Еўфрасінні ...”, у якой (як таго вымагаў жанр агіяграфіі) створаны ідэальны вобраз святой. Сапраўды, пры стварэнні мастацкага твора пра наша далёкае мінулае пісьменніца, як і яе папярэднікі, абавязалася на многія факты з жыцця твора: прыняцце пострыгу полацкімі князёўнамі Прадславай, Гардзіславай і Звеніславай; будаўніцтва Іаанам царквы Святога Спаса; асветніцкая і міратворчая дзейнасць Еўфрасінні Полацкай; кантактаванне Полацкага княства з Візантыяй і інш.

Еўфрасіння Полацкая падаецца ў рамане “мужнай, моцнай целам і духам” [2, с. 10], “палкай” [2, с. 12], “рашучай” [2, с. 12], разумнай, адукаванай, прыгожай і набожнай асобай, якая “з малых гадоў, адчуўшы ў сэрцы сваім любоў да ўсявышняга, збірала ... думкі дабрачынныя гэтак жа рупліва, як пчала мёд у соты” [2, с. 16] і верыла, што “робіць угодную яму справу” [2, с. 11]. Гэта не супярэчыць яе апісанню, пададзенаму ў агіяграфічным творы. Так, у апошнім заўважаецца, што Прадслава “была вельмі здольная да кніжнай навукі, нават не дасягнуўшы яшчэ паўналецця, і было гэта плёнам малітвы. І па ўсіх гарадах разышлася слава пра яе мудрасць, і добрыя здольнасці да навук, і красу цялесную, бо была яна прыгожая надта абліччам” [1, с. 44].